

זיהוי צרעת בימינו ושאלת השימוש בתכשירים לחידוש צמיחת שיער שנשר

בפרשתנו אנו לומדים את פרשת המצורע. ישנם מספר סוגים של צרעת בגוף האדם, ומספר מצוות בהן מצווה המצורע בשלבי זיהוי הצרעת, דרגת הצרעת, דיני טומאתה ודרכי ההיטהרות ממנה.

צרעת באופן בסיסי היא מחלת עור, והזיהוי של מחלות עור ספציפיות עם צרעת אינו מובהק ומתבסס בעיקר על השערות. למרות זאת ניתן לזהות את הצרעת ההלכתית על פי המאפיינים שניתנו בתורה, כפי שהתפרשו על ידי חז"ל ונפסקו להלכה ברמב"ם בהלכות טומאת צרעת.

בשנים האחרונות התעורר דיון בפוסקים בשאלת ניהוג מצוות הצרעת בימינו. הדיון בתקופתנו התעורר בעקבות מאמרו של רבינו הגאון הגדול רבי אשר וייס, במנחת אשר לפרשת תזריע. במאמר מאוחר יותר ב'אסיא' עסק ד"ר ר' סודי נמיר בשאלה זו תוך שהוא מביא מספר מקורות ומתייחס לדברי המנחת אשר. בחלק האחרון של מאמרו הוא מציע מגוון רחב של מחלות עור שניתן לזהות אותן עם הסוגים השונים של הצרעת שבתורה.

הדיון בנושא רחב, ולא נוכל למצות אותו כאן. נעקוב בקצרה אחרי כמה מקורות מרכזיים בנידון זה, כולל התייחסות לשאלה אקטואלית בדבר שימוש בתכשירים שונים לטיפול בנשירת שיער.

ראשית למספר מקורות יסוד. בספרא מצורע (א, א) נאמר בפירוש שמצוות המצורע נוהגת בזמן הזה. עוד שם (ג') מובא שרבי יהודה סיפר שרבי טרפון (שהיה כהן) אמר לו שבעצמו טיהר שלשה מצורעים, אף שחי לאחר חורבן בית המקדש. כפי שכותב הכסף משנה, מכך למד הרמב"ם (הלכות טומאת צרעת יא, ו) שהלכות הצרעת תקפות גם לאחר חורבן בית המקדש.

לעומת זאת, במדרש (פסיקתא דוטרטא שמות ד, ו) אמר רבי יוחנן בפירוש: "משחרב בית המקדש אין טומאה במצורע".

אמנם, כאשר אנו מעיינים בספרי הפוסקים, איננו מוצאים כמעט שום התייחסות להלכות מצורע בימינו. אלו הושמטו גם מדברי הטור והשולחן ערוך¹, וכמעט שאין להן התייחסות בספרי השו"ת לאורך הדורות.

בהקדמת בעל תפארת ישראל לנגעים "מראה כהן" בסופו (אות ל"ט) כתב:

"ומימי תמהתי למה אין נוהגין כן בזמן הזה, וזכרתי ימים מקדם שבילדותי הצעתי תמיהתי זו לפני הגאון הגדול מוה"ר עקיבא איגר זצוק"ל והשיבני שגם הוא תמה על דבר זה ושאלו לו תירוץ המתקבל על הדעת".

המהלך המרכזי שמצינו בענין נוגע לחיסרון בקיאותינו במראות הנגעים. במנחת אשר הביא מדברי ספר החינוך (מצוה ק"ע, קע"א וקע"ג) שכדרכו לכתוב בסוף כל מצוה האם היא נוהגת בזמננו ומי הם המחוייבים בה, כתב כך גם במצוות הצרעת, אלא שהדגיש שמצוות אלו נוהגות דווקא בזמן שיש כהן שבקי בנגעים (כך למשל במצוה ק"ע: "ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן שיש כהן חכם לראות הנגעים". עיין גם במצוות שלאחר מכן). מכך ניתן לדייק כי למרות שבאופן עקרוני המצווה שייכת גם לאחר שנחרב בית המקדש, מכל מקום **בפועל** אין היא נוהגת, ומשום שאין מי שיוכל לדון בדיני הנגעים, מחוסר ידע בהלכות אלו. על כך תמה בעל המנחת אשר, שתמוה מאוד לומר שמצווה שנוהגת ותקפה בימינו לא טרחו רבותינו שבכל הדורות עליה ללמד לבניהם ולבני בניהם את כל פרטיה ודקדוקיה, כפי שעשו כן בכל המצוות כולן.

בעוד שתמיהת רבינו המנחת אשר תקפה בנוגע לדברי ספר החינוך, נראה שטעם זה אכן רלוונטי להבהיר מדוע לא עסקו הפוסקים בהלכות אלו – הן אכן לא היו ידועות מספיק ולא היו בקיאים בהם, ומי שאינו בקיא במראה הנגעים ובשמותיהן פסול לראות את הנגע (רמב"ם טומאת צרעת ט, ב). וכך אנו מוצאים בדברי ראבי"ה (סימן תת"מ):

"הלכות מצורע לא הוזקקתי לפרש, דכיון דכהן לא חזי ליה (=שהכהן לא ראה את הנגע) ולא בקיאין למיחזי (=וגם אין בקיאין לראותו כהלכה); ולא נהיגי ביה בזמן הזה

¹ אם כי בשולחן ערוך במספר מקומות יש התייחסות לדיני המצורע. כך למשל באורח חיים סימן לח, יג פוסק השו"ע שמנודה ומצורע אסורים בהנחת תפילין. הלכה מפורטת יותר המתייחסת לדיני מצורע, אף אם בדרך אגב להלכות מילה, פסק השולחן ערוך ביורה דעה (סימן רסו, א): "מילה, בין בזמנה בין שלא בזמנה, דוחה צרעת; שאם יש בהרת בעור הערלה, אף על פי שיש בקציצת הבהרת לא תעשה, חותכה עם הערלה. אבל אם לאחר שנימול גדל בשר במילתו עד שאינו נראה מהול וצריך לחותכו, אם יש בהרת באותו הבשר אסור לחתכו, כיון שאין צריך למולו פעם אחרת אלא מדרבנן". מבואר, שאיסור קציצת הבהרת תקף גם בימינו. אך אין התייחסות בשולחן ערוך להלכות צרעת באופן מפורט וסדור.

כל דיני מצורע, אבל מרחיקין מהם מפני הסכנה (=כלומר: מכיון שאין תועלת בראיית הכהן את הנגע, יש להתרחק מן המצורעים מחשש סכנה, שהרי צרעת הנה מחלה מידבקת)."

וכך כותב הרדב"ז במצודת דוד, שמאחר חתימת התלמוד לא היו בקיאים במראות נגעים. וכך כותב גם מהר"ם חאגיז בספרו אלה המצוות: "אין לנו עתה בקי יודע במראות נגעים". מסכם את הדברים הערוך השולחן העתיד (טהרות צו, יב):

"ולפלא מה שלא נהגו בזמן הזה בטהרת מצורע. ואי משום יחסי כהונה, אדרבה, עכשיו כל הכהנים בחזקת כהונתם כיון שלכולם ליכא כתב יחוס, ופדיון הבן יוכיח. וגם בזמן הגמרא לא מצינו שנהגו בטהרת מצורעים וכו', ונראה לי משום דאין אנו בקיאים במראות הנגעים, שהרי אפילו במראה אדום דדם נדה אין אנו בקיאים, וגם האמוראים לא היו בקיאים בהם, כדאיתא סוף פרק ב' דנדה (יט, ב)".

ובדברי האחרונים מצינו כמה מהלכים בביאור הדברים:

א. התפארת ישראל מצדד לומר שמאחר שאי אפשר לטהר את המצורע ללא גילוח כל שערות ראשו בתער, שהוא כעיקרון איסור מן התורה, אלא שנדחה מפני העשה של מצות הגילוח, לכן בימינו אינו נדחה, מאחר שהכהנים בימינו אינם כהנים ודאיים אלא ספק כהנים. הרב וייס דוחה את הנחתו זאת, וגם מציין שאין בכך בכדי להבהיר מדוע לא ינהגו מצוות טומאת המצורע, שאין להן קשר לשאלה אם ניתן לקיים את מצוות טהרת המצורע.

ב. ובספר תולדות אדם (ח"א פ"ו) כתוב בשם הגאון ר' זלמן מוואלז'ין (אחיו של רבי חיים מוואלז'ין), שהטעם לכך הוא משום שנדרש כהן **מיוחס** לטמא או לטהר את הנגעים, דבר שלא קיים בימינו, ושלא כמו שכתב היעב"ץ בספר ברכת שמים שהלכות נגעים שייכות בזמן הזה. במנחת אשר מחזק את דברי הגר"ז מלשון הרמב"ם בהלכות תרומות (ז, ט) שכתב "והמצורע הרי הוא כמי שטומאה יוצאה עליו מגופו, והוא שיטמא אותו **כהן מיוחס**, אבל קודם שיטמאנו הכהן טהור הוא". ואכן, הרדב"ז שם מבאר שזהו הטעם לכך שבימינו אין נוהגת טומאת נגעים, "שהרי טהרת המצורע נוהגת בארץ ובחוץ לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית, אלא ודאי מה שלא נהגו בה, מפני שאין עתה בינינו כהן מיוחס".²

(בביאור שיטת היעב"ץ כותב רבינו המנחת אשר, שהוא ככל הנראה לשיטתו בספרו שאילת יעב"ץ (א, קלח), שלא כל טומאת נגעים תלויה בכהן, וכאשר אין ספק בזיהוי של נגע מסויים כטמא לא נדרש כלל כהן).

במהלך זה מבאר המנחת אשר את המחלוקת הנראית במבט ראשון כתמוהה בין רבי טרפון שעסק בנגעים לבין רבי יוחנן שהורה שאינן נוהגות. רבי טרפון שחי סמוך לחורבן בודאי היה כהן מיוחס, ולכך היה בידו לטהר ולטמא נגעים. ברבות הימים, כשנתמעטו הכהנים המיוחסים, הורה רבי יוחנן שלא לנהוג יותר בדינים אלו.

ג. באור שמח (הלכות טומאת צרעת יא, ו) מביא מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (נגעים סוף פרק יד – בציון שבאור שמח נפלה טעות) שהסתפק האם ניתן לגלח - דבר שכאמור נתון באיסור מן התורה אלא שנדחה מפני מצוות הגילוח – בזמן שאין בית המקדש קיים ולא ניתן להקריב את קורבנות המצורע ולהשלים את תהליך טהרתו.

ד. עוד הוא כותב: "ויתכן דנשתכח מאתנו מראה של שני תולעת, כמו שנשתכח מראה התכלת והחלזון כן נשתכח התולעת שני ומראהו, ולא יתכן טהרתו וטהרת בתים, ופשוט".

ה. בשאילת יעב"ץ (שם סימן קלו) כתב על דברי הרמב"ם שמצוה זו נוהגת גם בימינו "אמנם יש לומר, שאין זה אמור אלא כשיש מי חטאת בארץ ישראל, כמו שהיה עדיין בימי חכמי התלמוד כמו שמצינו 'חברייא מדכן בגלילא'". כוונתו, שללא מי חטאת טהרת המצורע בלתי אפשרית. אך דבריו אינם ברורים, כי כפי שמעיר במנחת אשר על דבריו, מי חטאת אינם אלא "מים חיים", כלומר מי מעיין, המצויים לרוב גם בימינו והלכותיהם ברורות. (מקור המימרא שמביא היעב"ץ הוא בנדה ו, ב, ואכן ראשונים הוכיחו מכך שבזמנם היה מצוי להם אפר פרה, אך לא לעניין מי חטאת. עיין משנה למלך הלכות אבל פרק ג). מה גם, שפירושו של אלו אינם שייכים אלא לענין טהרת המצורע, ואינם פותרים את הבעיה מדוע לא ינהגו הלכות טומאת המצורע.

משום כך, להשלמת פירושו אלו, מייסד המנחת אשר שיתכן לומר שכל מצורע שאין אפשרות לטהרו, אין מצוה לטמאו, וכעין מה שדרשו חז"ל מן הפסוק "לטהרו או לטמאו" (ויקרא יג, נט) שאותו הכהן שטימא את הנגע הוא המצווה לטהרו, יתכן שנתחדשה גם הלכה שאין טומאה נוהגת אלא במי שבידינו לטהרו. עוד הוא כותב, שלפי דעת רבי יהודה (מועד קטן ז, א), שנפסקה להלכה (רמב"ם טומאת צרעת ט, ח), שהטעם לכך שחתן אינו בא לפני הכהן לבירור אם הוא טמא בטומאת צרעת הוא בכדי לאפשר לו לקיים מצוותו, וכן הדין והטעם במי שנטמא ברגל, ניתן ללמוד שאין חובה לברר טומאת צרעת במקרה שבו הדבר יגרום ביטול מצוה. לפי זה,

בימינו לפי הטעמים הנ"ל שאיננו יכולים לטהר את המצורע, כל שכן שאין לבוא לפני הכהן לטמאו, שעל ידי כך יתבטל כל ימיו ממצוות רבות.

בדרך אחרת הוא כותב שכשם שמצינו שאין האדם חייב להוציא ממון רב או להחלות עצמו או להצטער צער גדול בכדי לקיים את המצוות, כך גם בנידוננו במצורע שיכול רק להיטמא ואינו יכול אחר כך להיטהר, שיתכן שאינו מצווה לבוא לפני הכהן שיטמאנו ואז יתחייב לצאת מן המצחנה כל ימיו ולהיאסר בתשמיש ועוד.

נידון מעשי בן ימינו התעורר בשנים האחרונות בעקבות פיתוח של מספר תכשירים להצמחה מחדש של שיער שנשר בתהליך התקרחות. עיקר הדיון התעורר סביב דברי הרמב"ן בפירושו לתורה על הפסוק "ואת הנתק לא יגלח" (ויקרא יג, לג) שכתב שעל פי פשוטו של מקרא כוונת הפסוק להזהיר מפני העברת תער על מקום הנתק, אף על פי שבמקום הנתק אין כלל שערות, משום שעל ידי כך מתגרד העור ומתעורר כח ההצמחה של שיער לבן (רמב"ן מציין שכך דרך המתקרחים לעשות בכדי להצמיח מחדש את השיער). על ידי צמיחת השיער נטהר הנגע, והתורה באה לאסור זאת.

כיוצא בזה יש שזיהו כל התקרחות עם הנגע המכונה בתורה "נתק", אף כשאין שינוי במראה העור (עיין בראב"ד בהלכות טומאת צרעת ח, א, ובכסף משנה ומשנה למלך שם), ועל פי דברי הרמב"ן באו לאסור את ההצמחה המחודשת באמצעות תכשירים אלו, ובפרט לפי המבואר ברמב"ם (טומאת צרעת י, א) שכתב שתלישת סימני טומאה אסורה גם קודם שבא לפני כהן שיטמאו, ועל פי זה לא נוכל להסתייע בדברי הפוסקים שכתבו שהטעם לכך שדיני צרעת אינם נוהגים בימינו הוא מהטעם שאין לנו כהנים מיוחדים או ודאיים.

רבינו המנחת אשר כותב להקל בנידון זה מארבעה טעמים :

ראשית, מטעם שהזיהוי של תהליך התקרחות מצוי עם נתק אינו ברור, שהרי כתב החזון איש (נגעים ג, ד) שנתק הוא "ענין פתאומי, ואפשר לעמוד עליו, שזה (קרחת מחמת חולי) נופל מעט מעט, והנתק נופל כל השער בבת אחת".

שנית, יתכן שגירוד – בו עסק הרמב"ן – נחשב להצמחה ישירה של שיער, מה שאין כן שימוש בתכשירים שאינם אלא גרמא, והרי לא מצינו שנאסר לעסוק בתרופות למחלת הצרעת.

שלישית, שאר הראשונים לא פירשו כפירושו זה של הרמב"ן.

רביעית, שאף רמב"ן לא כתב כן אלא על פי פשוטו של מקרא במטרה פרשנית ולא כיון את דבריו כלל לפסיקת הלכה.